

Vicei Károly

Álomnapló¹

Toronybiciklizés

Arra leszek figyelmes, hogy egy tizenöt évesforma lány óbégat a belvárosi úttesten, ahol furcsamód nincs járműforgalom. Az emberek négyesével-ötösével kupacokba verődtek össze, és tárgyalják az eseményeket. Már mindenki tudja, hogy a parancsnok leleplezte azokat az ügyeskedő katonáit, akik a toronybiciklizés gyakorlatozásával voltak megbízva. Azok ugyanis úgy ravaszkodtak, hogy a csökkentett magasságú toronyba arányosan zsugorított biciklivel hajtottak föl. A turpiskodók akkor buktak le, amikor máshonnan ide vezényelt legénység a régi, eredeti nagyságú kerékpáron iramodott fölfele a torony belső falán, ám egy idő után a parancsnok döbbenet tapasztalta, hogy immár kétszázan bennszorultak túlméretezett járgányukkal.

A rekedt, reszelős, boros hangú, adomázónak, kefebajszúnak, atyaián jóságosnak, joviálisnak, sőt, tréfaértőnek is elképzelhető főtiszt mosollyal az orra alatt elrendelte a szabály ellen vétők megfigyelmezését, és a fal menti járdán már állt is az íróasztalok hosszú sora, ahol nagyüzemben folyt a delikvensok kihallgatása. A vizsgálóbíró és az ügyész szerepében középkorú vagy idősebb férfiak és nők a megkérdőjelezhetetlen hatalom számon kérő képviselőiként zord ábrázattal, megvetően méregették az eléjük citált „vádlottakat”, a kopottas, nyikorgó, ócska kocsmái székre leültetett terepruhás, honvédsatyakos, tagbaszakadt, megszeppent sihedereket.

– Ne bántsák apámat, engedjék el! Mi lesz velem?! – sipította a lányka.

Kínos volt elviselnem ezt a bántóan giccses sirámat, de be kellett látnom, hogy ez a szerény képességű kislány volt az egyetlen, aki fennhangon mert tiltakozni.

Jelen van a kétségbeesett gyermek anyja is, összezárt ajka dacot mutat, ő ugyan nem nyafog a hivatalnokok búrabszi szolganépségének. A gyarapodó tömeg melléje taszít, immár a belső asztalok közé, és láthatom arcán az átszüremkedő tegnapi szépséget. Az állam lázas ügyintézői mit se törődnek velünk, reménytelen, hitehagyott várakozókkal, bámészkodókkal. A sűrű emberpép részvétlensége hínárként telepszik rám; semmi fenyegetettséget nem érezve tiszta szívemből felkaczagok, felszabadultan hahotázom magam az ébrenlétbe.

¹ Sokszor káfkainak szokás minősíteni egy-egy álmot, avagy Kafka írásait álomszerűnek. Nem arról van szó, hogy a nevezett szerző művei befolyásolják különös, nyomasztó látomásainkat; ennek épp a fordítottja igaz: írónk a zürzavaros álmvilágtól leste el (részben) az ábrázolási technikát. Még sok-sok író, festő merít mindannyiunk közös forrásából; az alvás közben látott és megélt képsorokból, kesze-kusza történetekből.

Életünk egyharmada alvással, álomban, álmodással telik. Évezredek óta álmoskönyvek tömkelege foglalkozik álmunk megfejtésével, de csak a 19. század utolsó évétől – Freud doktor 1899-ben megjelent *Álomfejtés* című munkájának nyomán – beszélhetünk az álom tudományos megközelítéséről. (Erről a „tudományosságáról” a 20. század második felében sem vesz tudomást értelmező kézisztárunk, amely így szól az álomfejtésről: „Valamilyen álmunk babonás magyarázata. ...vele kapcsolatos jóslat.”)

A lélektan valamikor a 19. században a több ezer éves irodalom emlőjén cseperedett önálló tudományá, amely – érthető módon – irodalomelméleti, esztétikai fogalmakat is felvett, beépített eszköztárába. A lélekelemzés fontos terepe az ébrenlét béklyóitól megszabadító álom, a pszichoanalitikusok pedig kényelemből alkalmazzák Freudnak azt a tanítását, amely szerint az álmodás szimbólumok halmazából áll, s innen kezdve a következtetések

levonása gyerekjáték, pláne ha rendelkezésre áll az álomszimbólumok lexikona. A lélekbúvár ugyanúgy ismeri a szimbólumrendszert, mint a kártyavető asszony a tők ás jelentését. Kettejük elemzésének, ítéletének értéke, megbízhatósága se sokban tér el egymástól.

Az álom nem műalkotás – csak avatott művészi, írói, festői „megmunkálás” teheti azzá –, nem vonatkoztathatók rá az esztétikai ismérvek, és nem fejthető meg a műelemzés módszereivel. Márpedig sok botcsinálta álomszaki az irodalomtól kölcsönzött szimbólumokon lovagol.

Elismerem, hogy az álom sok tekintetben fontos támaszt nyújt az állapotfeltárásban, de határozottan kétségbe vonom, hogy az irodalmi avagy a köznapis szimbólum az álomban is annak tekinthető. Mi szükség az álomszimbólika szemérmes virágnyelvére?!

Álomnaplómát bárki – író és olvasó is – folytathatja, de minden naplózót óvok attól, hogy megmásítsa, cicomázza, szalonképessé tegye álombeszámolóját. Felvetéseimet minden álmodó megtoldhatja, a lelki élet tudósai pedig – a szakbarbár fennköltségének homálya és bonyolult kitérői nélkül – megfogalmazhatnák egyszerű és közérthető válaszaikat.

Utam a vesztőhelyig

Az emeleti helyiség szeglet környéki falain térdmagasságban nyílt egy-egy kis ablak, mögöttük fényben úszó iroda, folyosó vagy lépcsőház lehetett; onnan rivallt rám a fogdmegek fiatal barátnője vagy munkatársa:

– Semmi remény, hogy innen élve megmenekülj, lepuffantunk!

Üldözőimet nem ismerem. Csak annyit tudok róluk, hogy az épületben működő televíziós szerkesztőség emberei, egyúttal fegyveres hatósági személyek, afféle őrző-védő szerepben.

Még egyiküket sem látom, és viszonylag biztonságban érzem magam a mozi zsúfolt és sötét nézőterének közepén, jobbomon egykori kedvesemmel, Ágikával. Érzem, hogy több irányból puskacsövek merednek rám. A nézők meghökkentő hirtelenséggel kerek oldanak, már csak négyen vesznek körül, mintegy testórként. Egy hang engem hibáztat a vetítés félbeszakadásáért, s alighanem így véli a megpattant közönség is, meg az a néhány ottmaradó. De már fészkelődnek és a távozást választják. Velük tart, lelép, otthagyném is, teret engedve kilövetésemnek.

Az utcán már csak egy ór lépked mellettem, a fiatalos tévészerkesztők közül az idősebb. Komor és gondterhelt, azt a látszatot keltve, hogy ő sincs könnyű helyzetben; felelősségteljes feladatot teljesít. Elismerem, hogy művem talán nem is méltó a közreadásra, nem érdemel nyilvánosságot. Kísérőm mogorván hallgat.

Homályosan feldereng tudatomban, hogy a régebbi hasonló esetekben sokan, nagyon sokan rokonszenvvel álltak ki mellettem, végül ki is húztak a bajból.

Ám most mérhetetlen szégyen éget, hogy talán mégis hibáztam, elkövettem valamit, oda a tömegek irántami hite, belém vetett bizalma; egyszerűen: eljátszottam a becsületet, de még azt a balekságot se bocsátom meg magamnak, hogy hagytam magam elkapni.

– Nincs okuk feltételezni, hogy behatolni akartam a székházba. Ellenállást sem tanúsítottam.

Öröm némasága méltatlankodó monológom folytatására készített. Valamilyen folyó menti erdőben haladunk.

– Azt sem állíthatják rólam, hogy terrorista vagyok.

Mentegetőzésem hatására az előállításomat végző alak elbizonytalanodva ereszti le az őrizet jeleül derekamra fonódó karját, amely alatt addig lázas forróságot éreztem.

A másik hitehagyottságát tapasztalva védekező szájalásom támadásba fordult át.

– Önök elkövették a jogtalan fogva tartás bűnét!

Még egy szó és elenged a zavartan motyogó illető, amikor ott terem a fényes bilincset csillogtató mogorva társa és mérgesen rivall:

– Ezt már a mozinál rá kellett volna tenni, hogy a húsába vájjon, a fenekébe meg botot.

A pribék megjelenése eloszlatta szabadulásom pisla reményét, annál is inkább, mert a ritkás erdőből már odalátszott a folyópart százak halálára emlékeztető egykori vesztőhelye.

Nincs menekvés, bevégeztetett; már mit sem kockáztatok azzal, hogy szitokáradatot zúdítok hőhéraimra.

A pattogó káromlást akkor sem hagyom abba, amikor udvaromból vizslám megnyugtató feleselése eszméltet föl nyitott ablakú szobámban.

Éjféli temető

Útirajz '91-ből

Ezerkilencszázkilencvenegy a magam és a tágabb Balkán életében is eseménydús volt. Most csak a nyár némely részletét idézem föl.

Nekem még borzongtató újdonság volt, hogy másfél évtizednyi útlevélmegvonás után megint utazhattam és közönség előtt szerepelhettem. Tari István barátom már akkor sem győzött eleget tenni a meghívásoknak; helyette vállaltam el a székelyudvarhelyi fellépést a – bálványosi rendezvényesorozat előzményének számító – szejkefürdői szabadegyetem és diáktábor keretében.

A telt színházterem közönsége nagy tetszéssel fogadta egy budapesti fiatalos parlamenti párt két, nullásra nyírt főemberének együtt tartott, humorral fűszerezett előadását. Sikere volt még annak súlyos költő személyiségnek, akit Szócs Gézában tiszteltünk, és hencegés nélkül állítom, hogy a déli végek magyar irodalmáról összeollózott beszámolómban is lekötötte a hallgatóság figyelmét.

Napközben az esti program kopasz, sziporkázó showmanjeivel strandoltam; egyiküket, Zsoltot már '85-ből ismertem, amikor egyetemistaként meglátogattam zentai otthonomban, másikuk nevét pedig egy mártír miniszterelnök újratemetésekor mondott beszéde alapján jegyeztem meg a tévéből. A medence szélén elmondta nekem az ürge, hogy a sír fölötti megszólalásnak több jelöltje is volt, végül neki kedvezett a szerencse. Három év után, most – levetkezve a közszereplő kötelező pozírságát, kis időre elhajtva a politikusi vaskalapot – önfeledt talpasokkal csattan a víznek, míg neje, Anikó, kacsintó szigorral rá nem szól: „Ne hülyéskedj, Viktor, ma holnap te leszel a miniszterelnök!”

Pár hét múltán már bő ezer kilométerrel nyugatabbra, az Óriszentpéteri néptánc-tanácskozás táborában találtam magam, inkább Tarinak és kapcsolatainak köszönve, semmint a téma okán. A közeli Magyarzombafán íróként színre kellett lépniünk Csurka István és Szunyogh Sándor társaságában. A kiruccanáson velünk volt még Klára, az érettségi küszöbén álló gödöllői gimis lányka, egy érett, bájos kamaszlány, mivelhogy – hacsak tehettem – szemre való portékával dekoráltam ferraripiros hős Dyane szekere belsejét.

Amikor pedig a Lendvára haza induló Szunyogh felvetette, hogy kísérik el a háborún épphogy átesett, a jugó hadsereget furfanggal leverő Szlovénia határáig, a kis nő is velünk tartott. Egy elhagyott átkelőnél vidáman lefényképezkedtünk, a határsorompón lógázva lábunk. Végül ráakadtunk arra az őrbódéra, amelynek legénysége is volt; jobbnak láttuk, hogy hivatalos szervektől látta-mozott passzussal lépünk vend földre, mert akkorra már besózva terveztük, hogy meg sem állunk Ljubljanaig. (Évekkel korábban útlevelés mizériám oda is elvezérelt; hírneves belgrádi ügyvédek

sugallatára felkerestem az ugyancsak jó nevű jogtudort, aki a hozzám hasonló politikai delikvenseneket védte, köztük a Mladina hetilap „felforgató firkászait”, és különösen azzal vált népszerűvé, hogy a hivatalosnak számító államnyelvvvel szemben kizárólag anyanyelvén volt hajlandó részt venni az eljárásban, ami miatt székestől kivitték a katonai bíróság tárgyalóterméből. Ez az ember azt tanácsolta nekem, hogy jelentkezsek be egy szlovéniai lakcímrre és aztán folyamodjak útlevélért. Így is tettem, Szunyogh Sándor édesapja befogadott, lett lakcímkártyám, ám a hivatalban azzal lohasztottak le, hogy az úti okmány kiadásához helyi munkaviszony is szükséges...)

Amikor a délutáni tűző napsütésben átszeltük a fővárost, már távolabbi úti célok hívogattak; Triesztnél elérve a tengert a rakparti sétányon még erős fénytől hunyorogtunk a fénygép lencséjébe, majd alkony tájt kikötöttünk régi törzshelyemen, a szálláshelyül kiszemelt isztriai Solaris óriás pucértáborban, Parenzo és Citta Nova között. Ahol korábban nekem csak sátorhelyre tellett, s az ülés mögött leponyvázva csempésztem be több útitársamat, ott most potom tíz márkáért válthattam lakosztályt magunknak, mert a háború előszele távol tartotta a turistákat. A szlovéniai learatatlan búzamezőkön s a kukoricatáblákban vészjósón veszteglő, keletről benyomult tankok tévében mutogatott képe megtette hatását; nyolcezer férőhelyes üdülőtelepünkön alig lézengtek néhányan.

Portyánk végállomásáról másnap dél tájt indultunk vissza, de előbb megmártóztunk a medúzarajos tengerben, ismételten fényképezkedtünk, tudván, hogy hosszú időre búcsút kell mondani az általam kedvelt partszakasznak. Estélig szerettünk volna újra begördülni az előző napon ötletszerűen odahagyott őriszentpéterei táborba, de a visszaút marasztaló látványosságai, az öblök és félszigetek ékszervároskái, Umago, Pirano, Porto Rose, a fotózás és fagyizás stációi alaposan késleltettek a haladásban. Csak jóval napszállat után hagytuk magunk mögött Ljubljánát.

Pistuka fáradhatatlanul navigált a hátsó ülésről; hírlapíró korában az országot járva rögzült benne az útismeret, én pedig vakon rábíztam magam. Amikor azonban egy ésszerűnek javasolt leágazásra tértem, megszűnt körülöttünk a forgalom, minden fény elfogyott, sőt, „elfogyott”, véget ért az út is! Keresztben előttünk hatalmas kőfal torpantott meg, a fényszóró méretes PAX feliratra vetült, ami aligha a tankoknak szólt, mert szerte komor márványoszlopok adták tudtunkra, hogy egy temető mélyére tévedtünk. A felismerés borzadályát csak tetézte, hogy a másik pillanatban bőgve, vijjogva, villogva katonai és rendőrautók tűntek föl mögöttünk, fegyveresek ráncigáltak a falhoz bennünket – ez hát a vég, földi pályafutásunk vége?! Mint a félkegyelmű Miskin hercege avagy Josef K-é? – závár csetten, érces parancs hangzik: „Nyugalom, ne mozdulj, ide az iratokat!” Semmi kétség, mi, férfi utasok egy ellenséges ország polgárai vagyunk, a kocsni rendszám táblája is árulkodó, a miatt is tapadhattak ránk a közegek kilométerekkel előbb.

A jármű gazdájaként asszisztálnom kellett a kutatáshoz. Hamar belátták, hogy semmi veszélyt nem jelentünk számukra, s amikor az egyik motozó kezébe került címtáram, a keményfedelű vasos pepita füzet, már lovon éreztem magam. A firtató kérdésre magabiztosan lapoztam egy-egy névhez: „Ez itt a jugoszláv eszmében kételkedő ismert szlovén filozófus, itt van a pörbe fogottak legendás ügyvédje, ő pedig a védenc – lakcímmel, telefonszámmal... – az önök most kinevezett hadügyminisztere, de lesz ő még kormányfő is”, mutattam Janšára a vonalas füzetben.

Immár a teljes bizalom birtokában barátságos rendőri felvezetés mutatott nekünk helyes útirányt.

Az ellenhalott

Vademberek szigetére került egy jugoszláv hajótörött. Miközben a rotyogó kondér felé tuszkolják a bennszülöttek, megkérdezi tőlük: „Emberek, van-e maguknál öngazgatás?” „Nincs!” – felelik. „Akkor mitől vadultak meg ennyire?!”

A nyugati balos bölcsek, szellemi és politikai vezérek szemében is nagy becsben tartott társadalmi „vívmányról” mond ítéletet a balkáni népléleken fogant iménti vicc. Az alattvalóknak az a tömege figurázta ki a legszabadabbnak címkézett jugó szocializmust, amelyik állítólag élvezte a hatalom-megosztást az élet minden területén.

Előbb csak azok kerültek vezető tisztségekbe, akik élen jártak a „forradalmi” és „népfelszabadító” öldöklésben, majd értelemre és képzettségre való tekintet nélkül mindenkit megilletett az igazgatás joga – papíron; a tankönyvekben és a híreszközökben. Az egykori partizán intézmény- és gyárigazgatók vagy a pártiskolán gyorstalpalt későbbi funkciók se nagyon igazodtak el a termelés, a piac, valamint a kultúra útvesztőiben, és most **öngazgatás** címen ezekhez a balekokhoz csapták hozzá a teljes népet, az összlakosságot, a laikusok seregét. A társadalomirányítási képletben ez a lehető legrosszabb kombináció volt. Elméletben és a kinyilatkoztatások szerint a dolgozó nép kormányzott minden szinten, a valóságban viszont a kisezer kiskirály és az állambiztonság érdeke érvényesült. Ámde az észszerűség és a szakmaiság nem tette lehetővé, hogy mindenütt betartassék a törvény betűje, mert mi lett volna, ha az egyetemi klinika munkástanácsának elnöke – aki történetesen takarítónő – pénzpazarlásnak minősíti az agysebész Londonba szóló tanulmányi kiküldetését? Nyilván a munkásgyűlésen felszólaló orvostanár sem intette hallgatóságát a toalettpapír mérsékeltebb használatára.

A délvidéki magyar értelmiségiek maguk között öngazgatásnak nevezték a sajátos prolidiktatúrát. A néphumor magyarul is fürge és csattanós válaszokat adott az életkörülmények változásaira. Az állandósuló létbizonytalanságra ez volt a fanyar kacaj: „Hallottad, hogy új pénz kerül forgalomba? Egyik oldalára a ledér kedvenc, az országos híró kocsmai rockénekesnő, Lepa Brena képe, a másikra meg Rózsa Sándor képe kerül; jelöl annak, hogy kurva betyár idők jönnek.”

Ugyancsak magyar elméből pattant ki, a mi nyelvünkön fogalmazódott meg az a – tapintatot nem ismerő, kíméletlen – népi élcs, amelynek ihletője a végórát élő, nagybeteg, agg uralkodó volt. A nyolcvannyalc éves Tito marsall hirtelen testi romlása immár eltitkolhatatlan volt, amikor cukorbetegsége (önpusztító szivarozása és szeszélése...) következtében amputálták egyik lábát.

„Az elnök már nem a régi; fél lábbal a sírban van!” – mondta a kárörvendő. Így védelmezte a másik: „Épp azt a lábát vágták le!” „Akkor is ő már csak sán**Tító**.”

Tito hosszú haldoklása 1980. május 4-én ért véget; az államfő elhunytát a délután három órakor országszerte megszólaló szirénák adták az emberek tudtára. Azon a vasárnap délutánon sietve felkerestem tanyai elvonultságban élő egykori rabtársamat, Gordos Jenőt, és a hangfogó bukszusfalak között kuncogva, elítélni való durvasággal és cinkosan suttoztuk: „Megdöglött, túléltek...!”

A tüstént kiadott „Tito után Tito” jelszó szellemében még hosszú évekig parázslott az önvédelmi hisztéria; a hídfőknél és az útkereszteződésekben fölállított őrbódék hosszú évekre ott felejtve szinte belenőttek a tájba. Zentán a bírósági épület (a monarchiás időkben: Eugen Kávéház és Szálloda) emeleti ablaksora alatt kifeszített vásznon húszméternyi hosszan harsogott az (egyen) esküszöveg, szerbül és magyarul: „Tito elvtárs, megfogadjuk neked, hogy a te utadról le nem tér a néped!” (Ahogy a gulágos Szovjetunió valamely gyűlésén a Sztálin nevére felcsattanó tapsorkánból csak élete árán szállhatott ki az ember, úgy mifelénk se akadt senki, akinek mersze lett volna eltakarítani a transzparenszeket; azokat végül az idő rohasztotta rongyos cafattá, s velük együtt enyészett el a titoizmus is.)

De maradjunk még a nagy ember végtisztessége körüli napokban! A ceremóniamesterek jól vizs-

gáztak; lehetett elég idejük és mintájuk az intézkedőknek. Kossuth turini gyászvonata (1894), majd a Marseilles-ben 1934-ben lelőtt Sándor király földi maradványainak split-i bevagónírozása után most Tito koporsóját utaztatták az államfő Kék Vonatán Ljubljánából Belgrádba. Mire megérkezett, elkészült a mauzóleum, a dél-magyar avantgárd költőktől is megverselt Virágház.

Mi viszont, Gordossal, áristommal hitelesített, ellenséges elemekhez illően átröhögcséltük a gyászhír délutánját. Estefelé otthonról tárcsáztam újvidéki gimnazista barátnóm számát. Akkor pedig olyasmi történt, ami tán soha senki életében nem fordulhat elő. Azt már rég megszoktam, hogy az ügyeletes fülelőhöz leágazó kábelecske különös hangzást idézett elő a telefonban, szinte érezni lehetett a kopó visszafojtott szuszogását. De most nem erről volt szó, ám lehetséges, hogy a belügy műszaki ügyeskedése okozta két vonal összecúszását, méghozzá úgy, hogy az egymással beszélőket jól hallhattam, és azok is engemet. Ilyesmi megeshet bárkivel, de az már nem, hogy általam nagyon is ismert személyek tárgyaltak a dróton: az újvidéki K. Ifjúság hetilap főszerkesztője felindultan utasította hírlapíró beosztottját, hogy társával sürgősen utazzon Belgrádba...! Ekkor reccsentem közbe elváltoztatott hangon: „Vigyázz, mit csinálsz, Dore, nehogy azt hidd, hogy terád nem figyelünk!” Csak ennyit mondtam, dörgedelmesen.

Addig se volt könnyű dolga a lapfőnököknek; a pártvonalhoz kényszeredetten próbált igazodni, miközben a megrögzött ellenzéki munkatársak folyton gúnyolták. Feszültségét alkohollal oldotta, de őrlődésének kórházi kezelés lett a vége. A különös telefonincidens másnapján a főszerk földül-tan nyitotta meg a szerkesztőségi ülést. Mindenkít figyelmeztetett, hogy a belügy figyelme most fokozottan rájuk irányul. Rettegett, nehogy valami végzetes hibát vagy csínyet kövessenek el az olykor szeleburdi, ugratásra kész, szépírói pályán is működő könnyelmű munkatársak. (Lám, milyen bonyodalmakat okozott a testvérlap Magyar Szónál egy bizonyos képaláírás, amelyben a „Tito hadvezér...” helyett „vadvezér” állt, máig se tudni, mi okból, pedig a belügy nagyon firtatta, és fejek is hullottak.) Tudván, hogy már Sándor király temetésekor is kíméletlenül büntették a kocsmai zenél-tetőket meg a nyilvános helyen hahotázókat, lapvezérünk attól szorongott, nehogy akaratlanul is kegyeletsértést kövessen el; mindent megtett, hogy helytálljon felelős posztján. Ekkor emelkedett szóra az egyik törekvő firkász, teljesen jóhiszeműen, azzal, hogy méltatlan dolog lenne szó nélkül hagyni a neves szabadkai festő Sáfrány Imre – Titoéval egyidejű – elhunytát, mire a főszerkesztő síró hangon toporzékol:

– Értsd meg, Titót gyászolja az egész ország, és vele szemben te most ellenhalottat akarsz állít-tani!?